

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ז
תשע"א

נשגבותו של עם ישראל ביחס לעצמו וביחס לשאר העמים

בכל מקום שבו מתייחס הכתוב לקדושתו ולמעלתו של עם ישראל מופיעה לידו החובה להתקדשות, להיטהרות ולעבודה על המידות, ובשום אופן לא מתוך הצדקה להשפלת הזולת. "אתה בחרתנו מכל העמים [...] ורוממתנו [...] אבל התכלית: "וקידשתנו במצוותיך וקרבתנו לעבודתך [...] ושמן הגדול והקדוש עלינו קראת". כל היותנו עם סגולה הוא רק תיאור מדרגה המחייב דרגות גבוהות של עבודת ה', שהרי "עם קדוש אתה".

אולם לא זו בלבד שאין רצון או היתר לדכא ולרדוף עמים אחרים, אלא אחת המטרות שברוממות ישראל וקדושתם היא מתוך תפקידים ביחס לשאר העמים. בבחירת ה' את ישראל לקראת מתן תורה הוא מבשר להם: "והייתם לי סגולה מכל העמים [...] ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש" (שמות יח, ה-ו). הווי אומר, היותם עם סגולה נועד לשם היותם ממלכת כוהנים. הכוהן אף הוא קדוש מישראל, אולם ברור שעיקר תפקידו הוא קירוב ישראל לה' הן בעבודת הקרבנות: "וישימו קטורה באפיך" הן בהוראת התורה: "ויורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים לב, י). ככוהן ביחס לישראל כן ישראל ביחס לעמים. בנבואות הנחמה של ישעיה, מיכה ונביאים נוספים מובלט תפקידו של עם ישראל כמורה דרך לשאר העמים: "והלכו גויים לאורך" (ישעיה מב, ו). גם תפקידו השני של הכוהן, קירוב לה' באמצעות בית המקדש כמקום תפילה והבאת קרבנות, מובלט בנביאים: "ועולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי, כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים" (ישעיה נו, ז).

בנבואות הנחמה אנו מוצאים שאחת התוצאות והמטרות המיידיות שלהן היא תיקון העולם כולו: "הנני בא ושכנתי בתוכם [...] ונלוו גויים רבים אל ה' ביום ההוא" (זכריה ב, יד); "ועלייך יזרח ה' [...] והלכו גויים רבים לאורך" (ישעיה ס, ב-ג). ואמנם מטרת הבריאה היא תיקון עולם במלכות ה' (לא רק ישראל): "וכל בני בשר יקראו בשמך". נמצא שהישרדותו ותפקידו של עם ישראל הוא להרבות כבוד שמים בעולם והבאתו למצב ש"יטו שכם אחד לעבדך".

לסיכום, בברכת "שלא עשני גוי" אנו מבטאים הכרה ותודה לה' על היותנו עם נבחר וקדוש. אין זו התנשאות מתוך תחושת עליונות ואף לא הצדקה לדיכוי ולניצול הגוי. זוהי עליונות שמחייבת קבלת עול מלכות שמים, היטהרות והתקדשות כדי להביא את העולם כולו לתכליתו – תיקון במלכות ה' עד שתימלא הארץ דעה את ה'.

ד"ר חיה כ"ץ

מרצה בהתמחות לאנגלית

ברכות השחר – "שלא עשני גוי" אתה בחרתנו – הזכות והחובה

ייחודיותו ועליונותו של עם ישראל ביחס לשאר העמים, בהיותו עמו של הקב"ה (כפי שהם מוצאים ביטויים בברכה זו), הן מאבני היסוד של אמונת היהדות. ייחודיות זו מודגשת בפסוקים רבים בתנ"ך וקיימת לאורך כל שלבי קיומו של עם ישראל.

בחירת עם ישראל החלה מתוך חיבת ה' לאבות האומה, המשיכה בשעבוד מצרים והוצאתם משם כדי לתת להם את התורה ולהפכם לעם סגולה מכל העמים. כל אלה אינם רק ברית בין שניים – ה' ועמו, אלא מהווה חיבור של אחדות כביכול בין הקב"ה, ישראל והתורה. באחדות זו יש דרישה מישראל להיות קדוש כמו שה' קדוש. זוהי גם סיבת הבדלתם מן העמים האחרים, אם באיסור נישואי תערובת אם באיסורי מאכל ומשתה. זוהי הבדלה הנגזרת ממהותו הרוחנית של היהודי מעצם תפקידו בעולם: עבודת האלוקים בקיום תרי"ג המצוות, לעומת שבע מצוות בני נח שבהן מחויב הגוי.

במחשבת ישראל תופס מקום נכבד עניינו, מהותו ושונותו של עם ישראל כעם הנבחר. ריה"ל כוזרי מסווג את הבריאה לדרגות: דומם, חי, צומח, מדבר (אדם) וישראל. המהר"ל קובע שמין האדם בכללותו הוא "צלם אלוקים", אולם עם ישראל הם "הצלם שבצלם".

מודעות זו לממדיה של הנשגבות והרוממות של עם ישראל ביחס לשאר העמים, מציבה אותנו בפתחם של שני מדרגות מוסריים. הסיכון הראשון הוא ש"אתה בחרתנו" מבטא התנשאות וגאווה לאומית המביא לתחושת הערכה עצמית מופרזת ולחוסר תיקון המידות בין אדם למקום. גאווה זו במקום לקרב מרחיקה את האדם מבוראו "תועבת ה' כל גבה לב", ולבסוף דוחקת את רגלי השכינה. הסכנה השנייה מתעוררת בתחום מצוות שבין אדם לחברו. כאשר יאמר אדם "והבדילנו מן התועים", "שלא שם חלקנו כהם" וכיוצא בזה סופו שבא לזלזל בזולתו ולהשריש את נחיתות הזולת. מכאן הדרך לניצול, לדיכוי, לרדיפתו ולהריגתו קצרה ביותר. הליכה על פי אידאולוגיה זו אינה שונה מזו של הגויים שרדפו, דיכאו וטבחו בנו משך שנות אלפיים. יוצא שגם ישראל עלול למצוא עצמו בגזענים. הייתכן?

לאמתו של דבר, בדיקת טענות אלה תשמש פתח להבנת הסיבה לבחירת עם ישראל, והשקפה רחבה על מהות מעלתם לעצמם פנימה וגם לגבי העמים האחרים.

הפרכת החשש לגאווה לאומית

עיון בכתובים מעלה שבחירתו של עם ישראל, קיומו, שרידותו וגאולתו העתידית אינם באים בזכות מעשיו וצדקתו אלא למרות חטאיו, כישלונותיו ומרידותיו שנמשכו במשך כל תקופת קיומו ועד עצם היום הזה. פסוקי התנ"ך רוויים באמירות קשות המבקרות את רמתו המוסרית-דתית של עם ישראל ומהוות כתב אישום חמור כנגדו. מצד זה, היו חייבים חלילה כליה, ופעמים רבות אכן רצה ה' להשמידם כפי שמתואר בשמות, ביחזקאל, במלכים, בישעיה ובירמיה. שיבתם לארץ אף היא בגדר חסד ה' ולא בזכותם העצמית. התנ"ך, יותר משהוא בא לבטא את ייחוסו של עם ישראל, יש בו מוסר ותוכחה כלפיו.

גדולתן של נשים

(מקור: הרב דוד לאו שליט"א)

פטרה אותן התורה מחלק מהמצוות. לכן אומר הפסוק שיש להגיד לנשים בלשון רכה, לא בגלל שהם ייפגעו ולא ירצו לקבל את הדברים.

כך מסביר גם הרב רבי יעקב משולם אורנשטיין בספרו "ישועות יעקב" (על השו"ע או"ח, סי' מו, ס"ק ה) מדוע נשים מברכות בברכות השחר ברכה שונה מברכת הגברים. אמירתן "שעשני כרצוני" משמעה שהקדוש ברוך הוא ברא את האישה ללא התייעצות קודמת עם המלאכים (כדוגמת "נעשה אדם" הנאמר בבריאת האדם, כאשר המילה "נעשה" מציינת התייעצות קודם בריאת האדם עם המלאכים). בתוך דבריו מסביר הרב אורנשטיין את גדלותה של האישה וכותב: "איננה עלולה לחטוא כמו האדם" (ראו גם בדברי החיד"א בברכי יוסף או"ח, סי' רפד, ד"ה "ואולם").

ברוך מילותיו של המהר"ל מרחיב הרב הירש (בפירושו לויקרא כג-מג) מדוע נשים פטורות מחובת קיום מצוות עשה התלויות בזמן, ומסביר:

פטור נשים שהזמן גרמן איננו נובע מחשיבותן הפחותה כביכול, או מתוך שהתורה לא מצאה אותן ראיות כביכול לקיים מצוות אלה. הטעם לאי חיובן במצוות אלה הוא כפי שנראה לנו בכך, שאין התורה חושבת שנשים זקוקות למצוות אלו ולקיומן, משום שדין התורה מבוסס על העובדה שאצל הנשים קיימת חיבה יתירה והתלהבות קודש לתפקידן בעבודת הבורא, יותר מאשר אצל הגברים. הגברים שהניסיונות בחייהם מסכנים את נאמנותם לתורה, זקוקים מזמן לזמן לתזכורות מדרבנות ומזהירות, בצורת מצוות שהזמן גרמן.

בפרשיות השבוע הנוגעות ליציאת מצרים יש עניינים המדגישים גדלות זו. הנשים היו אלו שנטלו עמן תופים ממצרים, ורש"י מביא את דברי חז"ל שבטוחות היו שהקדוש ברוך הוא יעשה להן נס והוציאו עמן כלי שיר. הגברים נשברו ואמרו "ניתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר יד), והנשים אמרו "תנה לנו אחוזה" (במדבר כו).

הגמרא המפורסמת אומרת ש"בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים" (סוטה יא, ב). אנו מאמינים כי זכותן וזכות חיזוק הבית היהודי יזכו אותנו לראות בנחמה.

מיכל מדר

סטודנטית בהתמחויות לאנגלית ולתנ"ך

"כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" (יט, ג). כך פונה הקדוש ברוך הוא אל משה רבנו בצוותו אותו לדבר אל עם ישראל. יש כאן חלוקה לשני דיבורים: אמירה והגדה. דרשו חז"ל, אמור – בלשון רכה לנשים (מכילתא). מוסיף רש"י ומדגיש שלנשים יאמר משה בשפה רכה, ולגברים ידבר בדברים קשים, כגידיים.

רבים נטו להסביר שהסיבה לצורת הדיבור השונה היא שהנטייה הרגשית אצל נשים חזקה משל הגברים. על כן יש צורך לדבר אליהן ברכות, כי דיבור קשה יגרום להן להיפגע ולא לרצות לקבל את הדברים. לעומת זאת הגברים יכולים לשמוע גם דיבור קשה ועדיין לא יתרחקו. המהר"ל מפראג רואה את הדברים באור שונה. לדעתו, גדלותן של הנשים היא הגורמת לכך שהדיבור אליהן יכול להיות בלשון רכה. לשם הבנת הדברים ראוי לכותבם ממקורם.

שכרן הרבה מאד יותר משל אנשים, ולכך מקדים הנשים תחילה, וכדאיתא בברכות: גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים וכו'. האיש במה שהוא גבר איננו בעל שאנן והשקט מצד התגברותו והתפעלו, ואינו מוכן כל כך אל השאנן והמנוחה, הוא העולם הבא, שהוא המנוחה בעצמו. אבל הנשים ראויות ומוכנות לה מצד עצמן, שאינן בנות פעולה והתעוררות מצד עצם בריאתן, לפיכך גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים מצד השאנן והשלמה, כי זהו חלק הנשים, וראויות לזה ביותר. במעט הסיוע שמסיעות לתורה שכרן גדול מאד, כאשר כבר הן מוכנות אל השאנן, וכל המוכן לדבר מה בנקל ישיגו מצד תכונתו. אבל האנשים צריכים שיהיו עמלים וטורחים בתורה מבלי מנוח לילה ויום. וזהו "ותגיד לבני ישראל", דברים הקשים כגידיים, הוא העמל הגדול הזה. אמנם לנשים בלשון רכה, כי אינן צריכות כל כך. ואף על פי כן הן ראויות לשכר יותר גדול עד שלזה הקדימן הכתוב.

פירוש דבריו הוא שהיות שיודעים אנו שהמצוות נועדו לשם זיכוך האדם, בכל קיום מצווה נעשה אדם שלם יותר. לכן הנשים שמטבען קרובות אל השלמות יותר מהגברים, אינן זקוקות לכל המצוות כדי להגיע לשלמות רוחנית. על כן

הנני שלחני בית הערבה

בועז פולצ'ק

"אני זוכר את בית הערבה / פיסת מדבר צרובה בארץ חרבה..." (חיים חפר ועמוס קינן)

מהי אותה "פיסת מדבר צרובה" שאותה זוכרים המשוררים בערגה? כאשר החלה הפעלתו של מפעל האשלג בים המלח (1934) עלתה שאלת העבודה העברית במפעל. תנועת הקיבוץ המאוחד לקחה על עצמה את האתגר ושלחה קבוצה בת למעלה ממאה חברים כקבוצה קבלנית למפעל. שעות העבודה היו קשות, אולם קשה מכך הייתה הבידודות שבמקום הנידח, הרחק מכל מרכז עברי, והניתוק הממושך מהמשפחות שנשארו בצפון. יום אחד הבחין אחד ממנהלסי המפעל כי במקום שבו דלפו מים מתוקים מהצינור שהוביל מי שתייה למפעל החלו לגדול צמחים. בעקבות כך, החל אחד מחברי הקבוצה בשטיפת האדמה מצפון למפעל וזרע אספסת וירקות. כנגד כל הסיכויים החלקה הקטנה הוריקה. ניסיון זה הוביל להקמת הקיבוץ "בית הערבה" בסוף קיץ 1939. מרבית החברים עבדו במפעל האשלג ובמשך מספר שנים הוגדר הקיבוץ כשכונה לאספקת תוצרת חקלאית למפעל. את הילדים הראשונים היה צורך לשלוח בחודשי הקיץ החמים לירושלים. לאט לאט נשטפו חלקות וירושלים זכתה לקבל עגבניות טריות באמצע החורף המושלג. לצורך שטיפת החלקות נדרשו 4,000 מ"ק מים לדונם (כמות שמספיקה היום לעשרים משפחות לחודש), מים שהובאו בצינורות מהירדן. החלקות המוצפות שימשו גם כברכות דגים.

בשנת 1947 דווח:

יש במקום 206 נפש: 120 חברים, 46 ילדים, 40 אנשי פלמ"ח 250 דונם אדמה מעובדת ושטופה... ו-500 דונם בריכות דגים, גן ירק, משתלת ורדים, בנות, תמרים, עגבניות, רפת, לול, מסגרייה, גרייה, ייצור רעפים ובלוקים... בתחילת מלחמת העצמאות נעשו ניסיונות להסדיר את מעמדה של בית הערבה תחת חסות הירדנים, אולם לבסוף, במהלך השנתי במחלוקת עד היום, התקבלה הפקודה לפנות את בית הערבה. מפוני בית הערבה הקימו את הקיבוצים כברי וגשר הזיו. בשנת 1980 הוקמה בית הערבה מחדש בצפון ים המלח. היישוב כולל קיבוץ ושכונה קהילתית ומונה כמאה נפשות. לעיון נוסף:

- צביקה דרור, **שופות במעשה הבריאה**, בני ברק, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1994.
- מרדכי נאור (עורך), **ים המלח ומדבר יהודה 1900-1967: מקורות סיכומים פרשיות נרחבות וחומר עזר**, ירושלים, יד בן צבי 1990.
- אתר בית הערבה: www.beithaarava.co.il